

TFG

**ESTUDI I POSADA EN VALOR D'UN CRIST
JACENT DE L'ESGLÉSIA DE SANT ANDREU
APOSTÒL DE L'ALCÚDIA**

**Presentat per Mario Lucas Fuertes
Tutors: José Vicente Grafiá Sales
José Manuel Simón Cortés**

**Facultat de Belles Arts de Sant Carles
Grau en Conservació i Restauració de Bens Culturals
Curso 2020-2021**

**UNIVERSITAT
POLITÈCNICA
DE VALÈNCIA**

**UNIVERSITAT POLITÈCNICA DE VALÈNCIA
FACULTAT DE BELLES ARTS DE SANT CARLES**

RESUMEN

En este trabajo de final de grado se desarrolla el estudio y la propuesta de intervención sobre la obra del Cristo Yacente, talla en madera que se localiza en la Iglesia de Sant Andreu Apòstol, situada en l'Alcúdia.

Se ha entrevistado a gente del pueblo de Alcúdia (l') que pudo tener relación con la obra; además, se ha comparado entre otras obras de su misma iconografía, para aproximarla a su época, puesto que carece de información al respecto.

La obra se encuentra, a priori, en mal estado de conservación y debido a la suciedad que acumula sobre la superficie es difícil divisar más daños a parte de la presencia de grietas y levantamientos de la capa pictórica.

Palabras clave: escultura, propuesta de intervención, Cristo Yacente, iglesia, l'Alcúdia.

RESUM

En aquest treball de final de grau es desenvolupa l'estudi i la proposta d'intervenció sobre l'obra del Crist jacent, talla en fusta que es localitza a l'església de Sant Andreu Apòstol, situada a l'Alcúdia.

S'ha entrevistat la gent del poble de l'Alcúdia que pot haver tingut relació amb l'obra. A més a més, s'ha comparat entre altres obres amb la mateixa iconografia per aproximar-la a la seua època, doncs manca d'informació al respecte.

L'obra es troba, a priori, en mal estat de conservació y degut a la brutícia que acumula sobre la superfície es difícil veure més danys a part de la presència d'esquerdes i alçaments de la capa pictòrica.

Paraules clau: escultura, proposta d'intervenció, Crist Jacent, església, l'Alcúdia.

ABSTRACT

This BA Project presents the study and the conservation strategy of a reclining Christ sculpture, a wooden carving from the Church of Sant Andreu Apostol, in l'Alcúdia.

In this study, citizens from L'Alcúdia that could have had any relationship with the sculpture has been interviewed. In addition, project compares the case under study with other Works representing the same iconography to bring it closer to its time, since there is information lacking about the sculpture.

The sculpture is in a poor condition and it's difficult to appreciate further damages apart from the presence of cracks and tenting on the pictorial layer due to the dirt accumulated on the surface.

Key words: sculpture, conservation strategy, reclining Christ, church, l'Alcúdia.

AGRAÏMENTS

A la meua família, i en especial a ma mare, pel seu recolzament constant.

Als tutors d'aquest TFG per l'ajuda i els consells rebuts.

ÍNDEX

1. Introducció.....	6
2. Objectius.....	6
3. Estudi històric	7
3.1. Historia de la localitat.....	7
3.2. Descripció del temple	8
3.3. Crist jacent	9
4. Estudi Artístic.....	11
4.1. Sobre l'escultura barroca.....	11
4.2. Iconografia	11
4.3. Mètode de mAnufactura	12
5. Documentació gràfica	14
5.1. Documentació general de l'obra.....	14
6. Estudi de conservació.....	17
6.1. Estat de conservació.....	17
6.1.1. Origen intrínsec	19
6.1.2. Origen extrínsec.....	19
6.2. Proposta d'intervenció	21
6.2.1. Probes prèvies	21
6.2.2. Metodologia de la intervenció	22
6.3. Proposta de conservació preventiva	26
7. Posada en valor	28
7.1. Anàlisi dels resultats	28
8. Conclusions.....	35
9. Bibliografia.....	36
10. Índex d'imatges	38

1. INTRODUCCIÓ

Aquest Treball de Fi de Grau (TFG) es centra a l'estudi d'una escultura policromada, un Crist Jacent que actualment es troba a l'església de Sant Andre a l'Alcúdia, concretament a l'altar del Peu de la Creu situat al corredor lateral dret.

El Crist conta amb unes dimensions de 108 × 26 × 18 cm. Es desconeix l'autoria, no hi ha cap inscripció que pugui indicar l'autor. Tampoc es coneix l'any de creació, però podria haver sigut realitzat entre els segles XVII-XIX i tractar-se d'un Crist Jacent del barroc valencià.

Aquest TFG té com a finalitat recollir la informació necessària per a dur a terme una proposta d'intervenció i de conservació preventiva, donant indicacions sobre el seu estat de conservació actual.

2. OBJECTIUS

- Realitzar un estudi de l'estat de conservació, així com indicar les patologies que pateix l'obra.
- Explorar i definir els aspectes tècnics de l'obra (manufactura).
- Traçar una aproximació històrica segons l'estil i estètica de la figura.
- Proposar mitjançant recursos teòric-pràctics la proposta d'intervenció.
- Realitzar una posada en valor per saber quin és el pensament general del poble a l'hora de tractar amb el patrimoni cultural.

3. ESTUDI HISTÒRIC

3.1. HISTORIA DE LA LOCALITAT

D'origen etimològic àrab, el nom de l'Alcúdia (Figura 1) és un topònim que significa «el Coll». El nom de l'Alcúdia prové de l'Arab Al-kudiya i significa petita altura o monticle sobre el qual s'assenta una població. A l'igual que els ibers, els musulmans elegien la zona més elevada per a establir els seus respectius poblats¹. Amb l'evolució a l'actual nom en valencià, aquest resulta redundat perquè *al* en àrab significa *el* en espanyol.

Aquestes terres ja van ser ocupades temps enrere. És el cas del poble iber a la partida dels Évols, com durant el temps dels romans i la societat islàmica durant més de cinc segles.

El rei en Jaume I atorgava cases als cavallers que l'ajudaren en aquesta croada, declarada així la guerra per les butlles del Papa. Guerra contra els infidels en busca de la victòria cristiana. Les donacions i promeses van ser escrites als tres manuscrits, el *Llibre del repartiment de València*.

En 1238 va cedir les terres conquerides a un cavaller que el va ajudar en la seua conquesta, Pere de Montagut.

«Pere de Montagut va fer una crida als camperols de les terres altes del Regne d'Aragó per a que s'establiren i feren casa i vida a l'alqueria recentment conquistada²».

La Carta de Poblament de l'Alcúdia (Figura 2) fou signada el 17 de gener de 1252 pels cinquanta quatre pobladors que arribaren des del Regne d'Aragó. Així naixia el poble de l'Alcúdia com un poble de religió cristiana en una època marcadament teocèntrica, on la religió era la base de la concepció de la cultura i societat³.

La societat de l'Alcúdia ha anat evolucionant des dels senyorius i vassalls i la seua societat de privilegis, fins una societat contractual, basada en els principis democràtics de representació. Gràcies en part a aquells cinquanta quatre primers pobladors, l'Alcúdia contava l'any 2020 amb un total de 12107 habitants i creixent.

Figura 1. Planol actual del poble de l'Alcúdia. Fotografia extreta de Wikipedia, presa per l'usuari Javigar66.

Figura 2: Monument a Pere de Montagut i a la Carta Pobra de l'Alcúdia.

¹ Ajuntament de l'Alcúdia. Història de l'Alcúdia. [En línia] Consulta: 3-06-21

² GUINOT, E. VALLÉS, V.J. i PASQUAL, R. *Carta de poblament de l'Alcúdia (1252), Transcripció i estudi*. L'Alcúdia: L'Ajuntament de l'Alcúdia, 2001.

³ *Ibíd.*

Figura 3: Plànol de l'església. A l'esquerre: Plànol extret de Google Maps. Al mig: Plànol de l'església superposat. A la dreta: Plànol de l'interior de l'església (Fotografia extreta del llibre «El Templo de San Andrés Apóstol de L'Alcúdia»).

3.2. DESCRIPCIÓ DEL TEMPLE

Situada al centre de la localitat de l'Alcúdia es troba l'església de Sant Andreu Apòstol (Figura 3). Aquesta església representa una de les millors mostres del classicisme barroc valencià (Figura 4).

L'arquitecte Antonio Gilabert fou l'autor del projecte del campanar i la façana d'aquest temple. Aquest model d'església correspon al model clàssic de l'església de Gesù de Vignola, a Roma i recollit a València per primera vegada a l'església de Santo Tomás de la ciutat. I encara que es senyala aquesta influència, hi han elements a l'església de Sant Andreu que es veuen modificats en funció d'un major classicisme acadèmic (...) ⁴. Cosa que també passa al campanar de l'església, amb lleugeres variacions respecte al model de Santo Tomás.

S'observen dos pisos d'altura desigual que es compartimenten per mitjà de pilastres de dos ordres arquitectònics: corinti i toscà.

El temple de Sant Andreu és un edifici de planta rectangular de creu llatina, amb amples capelles laterals comunicades entre si. Les mesures de planta han sigut detallades erròniament durant anys.

La ressenya de D. José Chover ha sigut la font utilitzada per tots els que han publicat estudis del nostre temple, d'aquí que se citen erròniament "les dimensions catedralícies" de 90 m. × 30 m. En un inventari de 1944, el rector D. Francisco Alamar anotava 50 m. × 30 m., càlcul més pròxim a la realitat:

Figura 4: Fotografia de l'església de Sant Andreu Apòstol treta des de la plaça (s'ha utilitzat l'ultra gran angular per prendre la foto).

⁴ GONZÁLEZ, C. i VALLÉS, V., El templo de San Andrés Apóstol de l'Alcúdia, 250 años de historia y arte. L'Alcúdia: Parroquia de San Andrés Apóstol, 1997. p.48

Figura 5: Fotografia de la nau central, al fons: l'escultura de Sant Andreu.

50 m. × 25 m. Es tracta doncs, d'una planta rectangular perfecta, formada per la disposició consecutiva de dos quadres de 25 m. × 25 m. cadascun ⁵.

Amb estil barroc classicista i decoracions rococó, l'interior de l'església es presenta la nau central (Figura 5) amb transseptes coberts per una volta de canó amb llunetes, reforçada amb arcs faixons que divideixen en quatre trams la nau.

Les capelles claustrades segueixen un model similar al de les esglésies de Santa María d'Oliva i Alcalà de Xivert ⁶.

Aquestes voltes no tenen finestres que il·luminen l'interior. Els amplis arcs de mig punt donen pas a través de les capelles laterals.

Al creuer s'alça la cúpula sobre petxines, s'intercala el tambor compost per un anell que segueix l'estructura i decoració de l'entaulament que circumda el temple i un segon anell que fa de rebanc, on s'obrin xicotetes finestres per donar llum deixant com a protagonista el retaule en dos parts: La part principal està composta de columnes exemptes d'ordre corinti i entre elles, la talla de Sant Andreu obra de Vicente Rodilla (1942), que substitueix l'anterior obra destruïda durant la guerra civil. Sobre aquestes columnes es troba la segona part del retaule, sobre la cornisa, a l'àtic, es troba la llegenda en metall que dicta "SANCTE ANDREA ORA PRO NOBIS". Per damunt d'aquesta cita en metall s'emmarca un panell rectangular amb un relleu a Sant Roc, coronat per un frontó corbat clàssic.

Aquesta església va patir varis imprevists durant el seu desenvolupament. Durant el desenvolupament de l'obra, es van d'haver de comprar els edificis i terrenys que envolten l'obra, l'església de Sant Andreu va tindre diversos arquitectes i períodes on els problemes econòmics de finançament van ser els causants de que haguessin paralitzacions totals a les construccions⁷.

3.3. CRIST JACENT

Abans que la Confraria del Sant Sepulcre mostrés el Crist Jacent actual en processó, la confraria ja contava amb un Crist Jacent, l'obra que ens ocupa.

Ja abans de la Guerra Civil es feia processó el Divendres Sant. Alfredo López Amat, qui fou el president de la Junta Central de Confraries, rememora als seus 60 anys, l'any 1967, que «feien el trasllat del Crist Jacent, de l'Obra, de casa el

⁵ *Ibid.*, p.52.

⁶ *Ibid.*, p.52.

⁷ *Ibid.*, p.119-135.

Figura 6: Altar del Peu de la Creu, lloc d'ubicació del Crist Jacent avui dia.

tio Hermini l'Amargós, al monument de l'Església, i, després, tots, grans i xicotets, passaven a besar-li els peus⁸ (...)).».

El Crist Jacent feia nit el Dijous Sant a una casa pròxima a l'Església, a l'antic carrer de l'Obra, on acudien les autoritats municipals per a fer el trasllat de l'obra a l'església. Aquesta imatge no anava dintre d'un sepulcre, anava situat a un tabernacle que es dipositava al temple parroquial, s'introduïa dintre d'un sepulcre a l'hora de les processons. Es situava a un «monument», un altar (Figura 6), condicionat per a aquest fi: després de la missa del Dijous Sant, quedava exposat allí per a que els fidels li besaren els peus.

«Durant la Guerra Civil, el sepulcre processional (l'antic sepulcre on s'introduïa el Crist Jacent) es va mantindre ocult a la casa d'un llaurador, a la part alta d'una porquera⁹».

Aquest sepulcre es perd durant la Guerra, no li se fa menció als inventaris postbèl·lics del temple parroquial, segurament degut a que aquest sepulcre pertanyés a la família que el va resguardar. Indemne de la iconoclàstia popular, l'any 1940 es torna a mostrar en processó.

Després de la Guerra. «Ara la seqüència era distinta. El Crist Jacent era propietat d'Emilio Serrano Avellan, *Milio el Tadeo*. La imatge del Crist que abans de la Guerra eixia de la casa d'Hermini l'Amargós, del carrer de l'Obra, havia desaparegut, segurament cremada amb altres imatges a la ribera pròxima del riu Magre. La nova imatge havia sigut trobada, en plena contesa, surant en la Sèquia Reial del Xúquer. Qui la va trobar la va amagar i, després, la va cedir a Emili, (...). Siga com siga, aquest nou Crist Jacent, la imatge del qual és de datació incerta, era portat, el dijous, a l'església¹⁰.».

«En torn a 1955 la Confraria del Sant Sepulcre demana crear una nova imatge: el Crist Jacent que es mostra en processó avui dia. L'antic Crist Jacent, el d'Emilio Serrano, és donat a l'església, lloc on està ubicat avui dia». Paraules de l'actual Germà Major de la confraria del Sant Sepulcre (2020).

⁸ MARTÍNEZ, F.A. *La confraria del Sant Sepulcre: Festes i devocions populars en la Setmana Santa de l'Alcúdia*. L'Alcúdia: L'ajuntament de l'Alcúdia, 2003. p. 84.

⁹ *Ibíd.*, p. 94.

¹⁰ *Ibíd.*, p. 96.

4. ESTUDI ARTÍSTIC

4.1. SOBRE L'ESCULTURA BARROCA

Al Barroc, l'escultura es desvincula del marc arquitectònic, independitzant les figures, que adquiren la categoria d'estàtua, quan abans sols es relegaven a l'àmbit ascètic i religiós. Açò condueix a que l'escultura de València s'iniciï amb l'obra dels artesans pertanyents als gremis. Un dels gremis més famosos de València seria el *Gremio de los carpinteros*, al que podria estar, d'alguna manera, relacionada el Crist Jacent (...) ¹¹.

L'escultura valenciana és escassa, com ho són els autors documentats. A causa, possiblement, dels saquejos i destrucció que durant la Guerra Civil espanyola va sofrir València. Probablement el Crist Jacent haja sigut víctima d'aquests fets (...)

El Crist Jacent de l'Alcúdia es pot lligar a l'escultura barroca valenciana per les seues característiques. El Barroc valencià tracta de fugir de l'exageració amb uns trets dolços. Fuig de la plasmació de dolor i crueltat de la imatgeria castellana (Figura 7) representant un realisme idealitzat. Les escultures mostren serenitat en front del dinamisme castellà. El modelat de la imatgeria valenciana es mostra suau, amb bellesa i equilibri ¹².

4.2. ICONOGRAFIA

Tot personatge de les costums cristianes es detalla amb un o més elements propis que el caracteritzen, en aquest cas s'exposaran aquells atributs que es troben al Crist Jacent i que es compararan amb altres Crists Jacents propers en el temps per veure l'evolució artística de l'obra estudiada.

Aquesta imatge representa el Crist mort, jacent sobre un coixí amb el cap lleugerament caigut amb cert realisme. Al seu cos es troba una ferida oberta d'on borbolla sang, els estigmes, les ferides als genolls i les ferides de la flagel·lació. A més a més, aquest Crist Jacent està cobert amb un drap de pudor de color blanc.

Ferides al cap: Per les punxes de la corona d'espines (Figura 8).

Figura 7: Comparació entre el *Cristo Yacente* de Gregorio Fernández (superior) i el *Crist Jacent* de l'Alcúdia (inferior).

Figura 8: Detall del *Crist Jacent*, s'observen les gotes de sang al front a causa de la corona d'espines.

¹¹ Wordpress. Universitat d'Alacant. La Valencia del Pasado. Características y evolución artística. [En línia]. Consulta: 26-06-21.

¹² Característiques estretes de la comparació entre el Crist Jacent de l'Alcúdia i el *Cristo Yacente* de Gregorio Fernández.

Figura 9: Detall del Crist Jacent, s'observa la ferida causada per «La llança sagrada».

Ferida a les costelles: Ferida produïda per *La llança sagrada* (també coneguda com *llança del destí*) durant la crucifixió de Crist (Figura 9).

Estigmes: Orificis d'on es va subjectar a Jesucrist al moment de la crucifixió, situats a les palmes de les mans i als peus (Figura 10).

Ferides de la flagel·lació: Ferides sinuoses a l'esquena del Crist (Figura 11) detallades mitjançant línies pintades amb pigment grisenc. Aquestes ferides es donen quan Pilato pren a Jesucrist i mana assotar-lo provocant-li aquestes ferides mitjançant, segons la tradició, rames d'oliver.

«Pilato entonces tomó a Jesús y mandó azotarle. Los soldados trenzaron una corona de espinas, se la pusieron en la cabeza y le vistieron un manto de púrpura; y, acercándose a él, le decían: "Salve, Rey de los judíos". Y le daban bofetadas» (Jn 19,1-3).

Ferides als genolls: El camí fins el Gòlgota estigué ple de caigudes degudes al pes de la creu. Jesús es va escorxar els genolls fins la ròtula¹³ (Figura 12).

Perizonium: o *perizoma*, es el drap de puresa amb el que es va vestir a Crist al davallament de la creu (Figura 13).

Figura 10: Detall del Crist Jacent, s'observen les estigmes de la crucifixió.

Figura 11: Detall del Crist Jacent, s'observen les marques de la flagel·lació i la sang de l'esquena.

Figura 12: Detall del Crist Jacent, s'observa la ferida del genoll.

Figura 13: Detall del Crist Jacent, s'observa el perizonium o drap de pudor.

4.3. MÈTODE DE MANUFACTURA

De certa manera, quasi tots els Crist Jacents i, en general, la majoria d'escultures barroques policromades comparteixen el mateixos processos de manufactura.

Primerament cal elegir una fusta, les més comunes a l'escultura són aquelles que permeten, per les seues propietats físiques i mecàniques (duresa i ductilitat), realitzar un bon treball de talla. A partir d'aquestes es seleccionen els

¹³ Anatomía de una crucifixión: las heridas de Jesús en el Gólgota [En línea]. Consulta: 11-05-21

taulons segons es necessiten, sempre que estiguen curats (desinsectats) i secs, (per prevenir de microorganismes i que la fusta pugui estar dèbil).

A continuació, es solen fer esbossos de la figura a tallar, amb mesures i detalls.

És probable que el Crist Jacent haja sigut construït mitjançant tres fustes acoblades i adherides entre elles utilitzant cola forta o cola de fuster. Aquestes quedarien en forma de prisma, on faltaria una cara. Es construeix així perquè a l'hora de la talla aquestes cares seran el tronc del Crist, sent la fusta central el pit i les laterals les costelles, deixant el que es denomina «embona», un sistema de construcció on es deixa un gran lloc a l'interior de les talles, sobretot les de mida gran. És ací on comença el treball de talla, on hi haurà de definir els perfils, volums i detalls, que acabarà amb el polit de les superfícies. En aquest Crist Jacent el més segur és que els braços hagen sigut treballats a banda i després els hagen assemblet al tronc i després s'haja segellat l'esquena amb un nou fust. Aquestes obres escultòriques solen tindre el que es denomina «anima» al seu interior (a l'espai buit que queda dins del tòrax), que és una caixeta amb un paper firmat per l'autor de l'escultura i el demandant. És molt probable que aquesta talla que és el Crist Jacent de l'Alcúdia continga un anima al seu interior però no es pot esbrinar sense radiografies, sols realitzant cops a l'esquena o al pit es sabia si l'escultura està buida per dins¹⁴.

Els nucs de la fusta eren picats o cremats per a evitar exsudacions de resina.

Finalitzat el treball de la talla es procedia a la impregnació de la fusta amb cola d'animal (...), com recomana Pacheco, amb la finalitat de limitar la porositat natural i condicionar-la per rebre els estrats de preparació i les capes de policromia¹⁵.

Per a que la fusta es pugui policromar és necessari el seu condicionament previ mitjançant una preparació que consisteix en l'aplicació de varis estrats d'una mescla de carbonat càlcic i cola de conill, i una vegada s'haguessin aplicat les mans de mescla, es deixaven assecar i es polien les imperfeccions¹⁶.

Posteriorment, s'emprimava la superfície, amb aquesta imprimació es tractava de tancar el porus de l'estrat blanc i així s'aconseguia que la preparació no absorbís la humitat del pigment. Generalment les imatges barroques eren policromades amb pigments a l'oli amb colors vius¹⁷. Només quan l'escultura estigués seca, s'envernissava per a protegir-la.

¹⁴ RODRÍGUEZ, L.R. Cuadernos de arte de la Universidad de Granada. p. 458. Consulta: 03-03-2021

¹⁵ *Ibid.*, p. 460.

¹⁶ *Ibid.*, p. 461.

¹⁷ *Ibid.*, p. 462.

5. DOCUMENTACIÓ GRÀFICA

A continuació, en aquest apartat, es detallaran la documentació fotogràfica de l'aspecte general de l'obra (Figures 14 i 15) i els aspectes tècnics de l'obra, com les mesures, indicades amb un diagrama de cotes (Figura 16).

5.1. DOCUMENTACIÓ GENERAL DE L'OBRA

Figura 14: Fotografies generals. a) Anvers i b) Revers.

Figura 15: Fotografies generals. c) Perfil dret i d) Perfil esquerre.

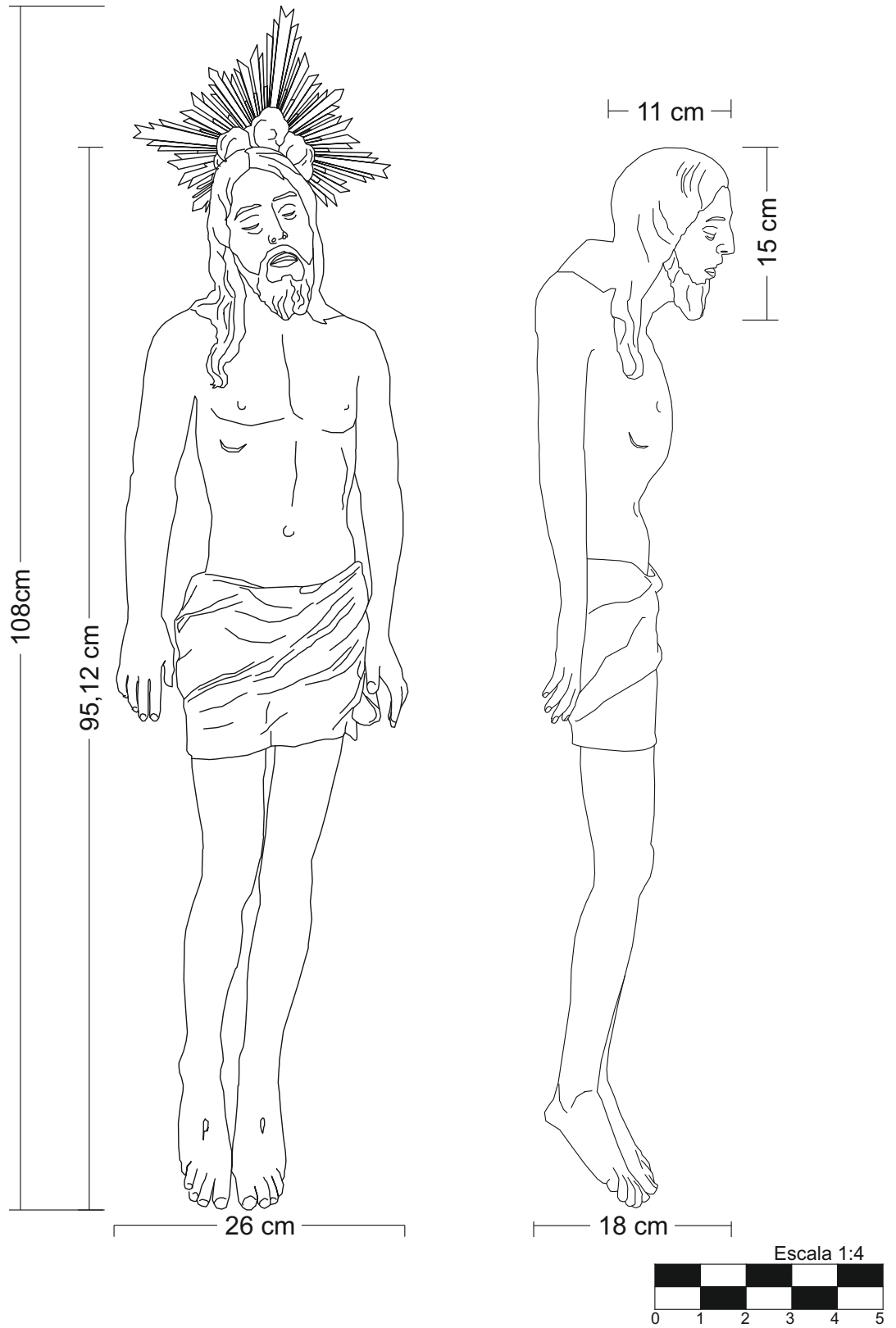

Figura 16: Diagrama de cotes. Anvers i perfil dret.

6. ESTUDI DE CONSERVACIÓ

6.1. ESTAT DE CONSERVACIÓ

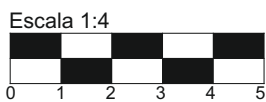
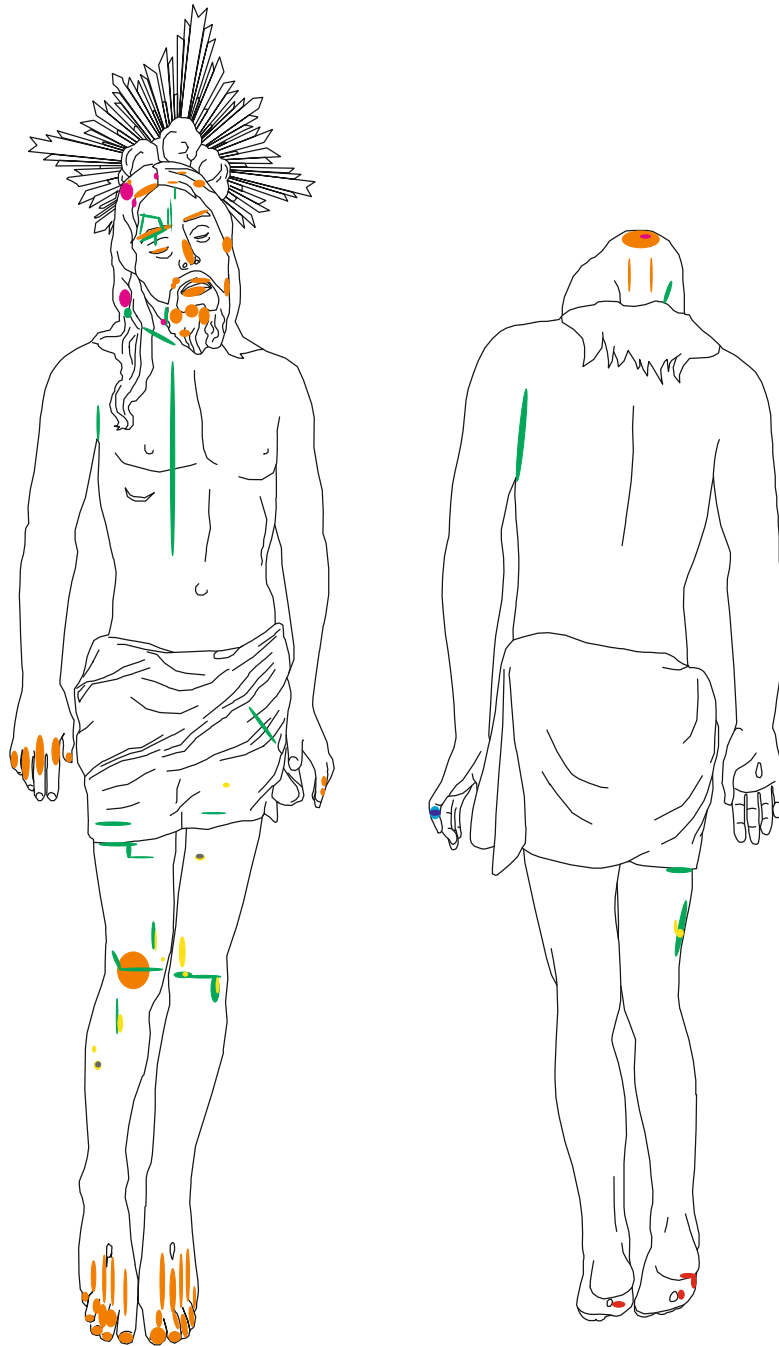
Degut al bon estat del Crist Jacent cal aclarir que no és possible que la llegenda que es conta al llibre de Francesc Andreu Martínez Gallego siga certa.

El Crist Jacent està, a grans trets, en bones condicions de conservació, aleshores no és possible que siga veritat el que es comenta, «La nova imatge havia sigut trobada, en plena contesa, surant en la Sèquia Reial del Xúquer (...)» per varies raons. Hi ha varies hipòtesis per les quals es pensa que aquesta escultura no ha sigut introduïda mai en l'aigua. Principalment, la fusta, al ser introduïda en l'aigua comença a guanyar volum per la seua propietat higroscòpica, segons el tipus de fusta, pot augmentar fins un 30% el seu volum, cosa que destrossaria la imatge per complet. Aquest primer cas es donaria si el vernís amb el que està la imatge envernissada haja oxidat i perdut les seues propietats hidrofòbiques.

Si no és el cas i el vernís està en perfectes condicions a l'hora de trobar l'escultura, segons el temps que haja perdurat el Crist Jacent a l'aigua s'hauria pasmat. Es fa menció a l'hipotètic temps de flotació de la imatge perquè la Sèquia Reial Del Xúquer és quilomètrica i fins arribar on siga que la trobaren surant, podia haver recorregut quilòmetres.

Tot açò pensant que els danys que s'observen al Crist siguen ocasionats a l'església una vegada donat i no durant el seu període de flotació a la sèquia, doncs són diverses les zones on al Crist s'observen descamacions o delaminacions. Aquests danys deixen al descobert la capa de preparació o el suport (fusta), la capa de preparació és estuc: carbonat càlcic, sulfat càlcic i cola d'animal. D'estar surant a la sèquia, la preparació s'hauria disgregat.

Els principals problemes que presenta el Crist Jacent es deuen a la mala manipulació del mateix, la seua col·locació a l'església i a les mostres d'afecte dels parroquians i feligresos que s'acosten a tocar-lo. A continuació, s'organitzaran les alteracions en un diagrama de danys (Figura 17) i es descriurà l'origen de cadascun dels danys.

Llegenda de colors	
Institució	Danys
 UNIVERSITAT POLITÈCNICA DE VALÈNCIA	Pèrdua de capa pictòrica
	Esquerdes
	Delaminacions
	Descamacions
	Gotes de cera
	Atac biològic - Dejeccions
Restaurador	Fractura
Mario Lucas Fuertes	Restauració anterior

Figura 17: Diagrama de danys amb llegenda.

6.1.1. Origen intrínsec

En quan a origen intrínsec no hi ha res a destacar. A causa de la pandèmia del Covid-19 no s'ha tingut el temps necessari per a fer les radiografies que des d'un principi estaven proposades. Aleshores, no es pot saber si l'obra pateix alguna alteració que, per descomptat, no s'aprecia des de l'exterior.

6.1.2. Origen extrínsec

Cal destacar primerament el factor antròpic. El problema més rellevant que sofreix l'obra és la pèrdua de capa de pintura (Figura 18) a causa dels feligresos que s'acosten a tocar-lo, que sol ser costum a moltes esglésies. En aquest cas, la pèrdua de capa pictòrica es troba, sobretot, a la part dreta del Crist Jacent, part que tenia a l'abast qui volgués tocar-lo. És costum a l'església cristiana mostrar afecte al Sant o al Crist mitjançant un bes, bé com a salutació o en cerca de sort.

Degut també al factor antròpic es troben les esquerdes, tot degut, segurament, a la mala manipulació del Crist i la falta de manteniment, també es troben delaminacions provocades per la pèrdua de l'estrat pictòric a causa se les esquerdes i dues pèrdues al cap del Crist, possiblement provocades per colps secs on l'estrat pictòric i de preparació s'han després.

Aquesta falta de manteniment al llarg del temps es tradueix en una capa de brutícia superficial que està adherida per tota la superfície del Crist Jacent . Açò pot ocasionar que l'estrat pictòric es pugui acidificar, a causa de la retenció de partícules de l'ambient (Figura 19).

Figura 18: Detalls del Crist Jacent, s'observa per on ha anat perdent pintura (llavis i peus).

Figura 19: Detall dels plecs grisencs per tots els racons de la superfície.

Cal fer menció a la que pareix l'única intervenció del Crist. És probable que el dit menut de la ma esquerra s'haja fracturat com a resultat d'un colp o bé, vandalisme. Aquest ha sigut adherit de nou a la ma mitjançant, pel que pareix, adhesiu nitrocel·lulòsic. A més a més, s'ha emprat un cordell per a subjectar el dit mentre s'assecava l'adhesiu, resultant l'adhesió del cordell a la fusta.

Les variacions termo-higromètriques han provocat l'aparició d'esquerdes (Figura 20), unes generals en forma de retícula per tota la superfície de la imatge i altres més pronunciades que han esdevingut en pèrdues de capa pictòrica y preparació.

Les inadequades mesures de conservació han derivat en que l'obra ha estat exposada a rosegadors, com mostren així els atacs biològics (dejeccions).

S'observen taques de gotes de cera a la planta dels peus, tal vegada causades per la proximitat de les espelmes (Figura 21).

La corona que va junt el Crist Jacent (solta, la unió s'ha perdut) es troba en molt bon estat de conservació en quan a la seua estructura. En quan a la colradura, l'atmosfera i la llum incidint només a l'anvers de la corona han fet que es faci fosc, havent pujat varis tons en la seua coloració respecte al revers, que es troba més clar (Figura 22).

Figura 20: Exemple d'esquerdes a la superfície del Crist Jacent.

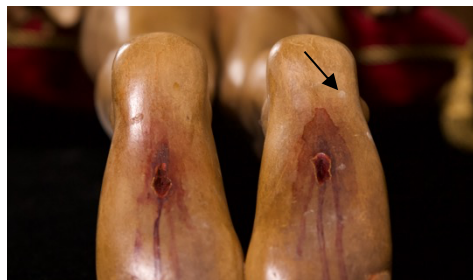

Figura 21, Detall de les taques de cera que han provocat el degotejos de les espelmes.

Figura 22: Anvers (esquerra) i revers (dreta) de la Corona del Crist Jacent.

6.2. PROPOSTA D'INTERVENCIÓ

6.2.1. Probes prèvies

En primer lloc es realitzarien les proves de resistència al calor, a la humitat i als dissolvents.

Començant per la resistència al calor, es realitzaria una prova de solubilitat per temperatura, cercant si la capa pictòrica pot desfer-se amb un calor continuat encara que controlat. Mitjançant una espàtula calenta i interposant un Melinex® entre l'escultura i l'espàtula, es comprovaria si la pintura és sensible o no a la temperatura.

A continuació, es comprovaria la resistència a la humitat. Es realitzarien cates mitjançant un hisop humectat amb aigua amb el que se comprovaria si es produeix alguna anomalia sobre la capa pictòrica. Aquestes cates es realitzarien en tots els pigments que es troben al Crist i en zones inapreciables a la vista. A més, es realitzarien pel revers de l'escultura, on hi ha menys brutícia superficial. Si algun dels pigments resulta ser soluble en aigua, no s'empraria a l'hora de la intervenció del Crist.

Per a finalitzar les proves prèvies, es realitzarien proves de solubilitat amb diferents dissolvents. Amb aquestes proves es comprovaria la solubilitat de l'estrat pictòric als dissolvents, amb els objectius de:

Determinar quins dissolvents dissolen la brutícia superficial i quins dissolen el vernís sense arribar a danyar la capa pictòrica. El dissolvent resultant d'aquesta prova seria el que s'utilitzaria per a la neteja de la superfície de l'escultura.

Determinar els dissolvents que no alteren la policromia, que seran útils per al re-envernissat.

S'emprarien, a priori, els dissolvents ligroïna, alcohol i acetona, utilitzats al test de Cremonesi (Taula 1).

Taula 1: Taula de mescles que s'utilitzen al Test de Cremonesi.

mezcla	ligroina	acetona	etanol	f d	f p	f h
L	100	0	-	97	2	1
LA1	90	10	-	92	5	3
LA2	80	20	-	87	8	5
LA3	70	30	-	82	11	9
LA4	60	40	-	77	14	7
LA5	50	50	-	72	17	9
LA6	40	60	-	67	20	11
LA7	30	70	-	62	23	15
LA8	20	80	-	57	26	17
LA9	10	90	-	52	29	19
A	0	100	-	47	32	21
LE1	90	-	10	91	4	5
LE2	80	-	20	85	5	10
LE3	70	-	30	79	7	14
LE4	60	-	40	73	8	19
LE5	50	-	50	67	10	23
LE6	40	-	60	60	12	28
LE7	30	-	70	54	13	33
LE8	20	-	80	48	15	37
LE9	10	-	90	42	16	42
E	0	-	100	36	18	46
AE1	0	75	25	44	29	27
AE2	0	50	50	42	25	33
AE3	0	25	75	39	21	40

6.2.2. Metodologia de la intervenció

Primerament, abans de començar la neteja, es proposaria un tractament d'atmosfera modificada. A una bossa segellada es modificaria l'atmosfera fent reduir l'oxigen. Aquest és un tractament curatiu, els bancs que estan al voltant de l'obra tenen símptomes d'estar (o haver estat) infestats per insectes xilòfags (orificis d'eixida dels insectes xilòfags) i encara que l'obra no presenta aquests símptomes, és important prevenir.

Les femelles d'insecte xilòfag, com el corcó comú o *Anobium Punctatum*¹⁸ ponen els ous a les vetes de la fusta, porta d'entrada per a que, quan eclosionen aquests ous, les larves entren dins la fusta excavant galeries. L'orifici d'entrada és quasi indetectable i sols quan les larves hagen madurat eixiran a l'exterior, deixant rere seu un orifici d'eixida, evidència de que a l'estructura de fusta han habitat insectes xilòfags. La maduresa d'aquestes larves és als 2-3 anys, el que

¹⁸ S'exemplifica amb aquest insecte perquè s'ha recorregut a mesurar els orificis d'eixida que presentaven els bancs de l'església. Aquests mesuren entre 2 i 3mm de diàmetre i tenen forma cilíndrica, cosa que dona a pensar que és corcó comú. Informació contrastada al llibre "Alteraciones, soluciones e intervenciones en obra lignea policromada" de J. V. Grafià i J. M. Simón.

significa que estarien eixe període de temps menjant-se i fent malbé l'estructura interna de l'obra.

Als tractaments físics d'atmosfera modificada s'utilitzen gasos inerts que substitueixen l'oxigen. Es tracta d'aconseguir que a la bossa segellada hi haja menys d'un 0,1% d'oxigen, provocant la anòxia de l'insecte que puga haver dins.

Hi ha dues maneres plausibles d'aconseguir una atmosfera modificada: el sistema estàtic i el sistema dinàmic.

Al sistema estàtic s'utilitzarien unes pinces segelladores per a fabricar una bossa un poc major que l'obra. El Crist s'introduiria a la bossa i es calcularia el volum (en mil·lilitres) que cap dins la bossa i el que ocupa el Crist Jacent. Aquests càlculs serien aproximats, ja que no es planteja desmuntar el crist. Es calcularia l'oxigen que hi ha dins la bossa: es multiplicaria l'ample (en mil·límetres) \times l'alt (en mil·límetres) \times el profund (en mil·límetres) de la bossa plena d'aire i el resultat s'identificaria amb mil·límetres cúbics. Sent la conversió d'1 mil·límetre cúbic igual a 0,001 mil·lilitres. Del total obtingut s'hauria de restar el volum del Crist (depenent de l'espai que ocupa el Crist dins de la bossa, se li restaria 1/2 o 1/3 del volum total) i sabent que el 20% és oxigen, s'introduirien paquets d'Ageless Z (sals de ferro) que foren necessaris, que s'encarregarien d'absorbir l'oxigen. Aquests paquets absorbeixen el seu mateix pes en oxigen, per tant, hi hauria que ficar en pes el resultat de calcular el volum en ml de l'oxigen de dins la bossa. Per a una major efectivitat de l'Ageless Z és recomanable introduir el doble de pes en paquets respecte el volum de l'oxigen. S'ha de tindre en compte que aquests paquets de sals de ferro produeixen una reacció exotèrmica, provocant un augment de temperatura. No s'han de deixar mai damunt de l'obra perquè podria reblanir la pintura i caure. Es mesuraran els nivells d'oxigen connectant, mitjançant una agulla, la bossa a un oxímetre. S'ha d'aconseguir un volum d'oxigen menor de 0,05%. Aquest tractament dura dos setmanes. Finalitzades aquestes, s'obrirà la bossa i es traurà l'obra de l'interior.

Al sistema dinàmic l'obra seria introduïda dins d'una bossa de plàstic de baixa permeabilitat fabricada com al sistema anterior. En aquest cas s'instal·len dues vàlvules, una a cada extrem, cuidant que no hi haja ningun orifici per on puga escapar-se l'aire. Per a segellar bé aquestes unions és recomanable utilitzar silicona de baixa permeabilitat (Permagum) o plastilina.

S'aconsella buidar el màxim aire possible de dins la bossa per a accelerar el procés. Aleshores, és el moment d'introduir el gas (argó) per una vàlvula, deixant l'altra oberta per a que surti l'oxigen. Degut a que els gasos dessequen l'aire, és important que es connecte l'entrada de gas a un sistema de humidificació, quan arribi la humitat ambiental al 80%, aquest procediment impedirà que es ressequi la fusta i s'originen alteracions. En aquest tractament,

com en l'anterior, s'han d'aconseguir nivells molt baixos d'oxigen a l'interior de la bossa, entre el 0,03% i 0,05%, connectant un oxímetre a la vàlvula d'eixida es podrà revisar que els nivells d'oxigen siguen els adequats. El temps que romandria acabar el tractament serien de dues setmanes i al passar aquest, s'actuarià com al sistema anterior; s'obriria la bossa i es trauria el Crist de l'interior.

Existeixen més tipus de sistemes però no són recomanables per a aquesta intervenció: el sistema dinàmic-estàtic és una combinació dels dos tipus anteriors, amb els quals s'obtenen els mateixos resultats i les microones no són recomanables perquè l'obra està policromada i a més, pot tindre peces metàl·liques a la seua composició (assemlatge de les peces mitjançant claus) i aquestes es degradarien, degradant també la fusta de l'obra.

Cal mencionar que aquest tractament proposat és curatiu, no preventiu. Les plagues podrien donar-se de nou amb el temps. El tractament s'aborda abans de la neteja perquè és indirecte, no s'empren químics que poden degradar la fusta i per a evitar que, mentre s'està desenvolupant la intervenció, els insectes puguin seguir excavant galeries o manifestar-se.

Després del tractament curatiu s'estudiaria la necessitat de consolidar la capa preparatòria que queda descoberta a causa de les delaminacions (localitzades a les cames i a la barba del Crist), (Figura 23), si aquesta es desprèn s'empraria cola de conill per a la consolidació, primerament s'humectaria amb aigua i alcohol al 50%. A continuació, s'injectaria l'adhesiu mitjançant una xeringa, s'aplicaria paper japonès sobre aquesta superfície per protegir i afavorir la consolidació i, sobre aquest, es planxaria a través d'un Melinex® i en acabar, es deixaria pes sobre el paper japonès per a que s'asseque l'adhesiu i així impedir que es menegi (per a dur a terme aquest pas s'ha de recórrer a fer un test de solubilitat dels components).

Una vegada haja conclòs la consolidació, començaria la neteja de l'obra.

Per a començar la intervenció es proposaria una neteja mecànica amb brotxes de pel sintètic suaus i aspiració continuada i per als depòsits de pols es podrien utilitzar escalpells, no es recomana una neteja amb bisturís per evitar degradar l'obra.

Figura 23: Detall de la capa de preparació a consolidar, cames (superior) i barba (inferior).

Figura 24: Detall del cordell que subjecta el dit fracturat.

Figura 25: Fotografia a microscopi de l'adhesiu que subjecta el dit fracturat.

A continuació, es retirarà el vermis oxidat. Es proposen una sèrie de cates sobre la superfície de l'obra. Donat que l'obra està policromada amb pintures de base oliosa, com que amb el temps les pintures olioses tendeixen a polaritzar-se, es faria emprar alcohol o acetona, sempre començant les cates amb alcohol perquè la acetona pot arribar a dissoldre la pintura.

A l'obra es troben dues concrecions biològiques, dejeccions, que serien eliminades mitjançant un bisturí, amb cura de no danyar la capa de preparació de l'escultura.

Després de l'eliminació del vernís, es proposa desprendre el dit de la ma esquerra intervingut anteriorment (Figura 24). Mitjançant una injecció de acetona es tractaria de dissoldre l'adhesiu nitrocel·lulòsic (Figura 25) amb el que està adherit i netejar tota l'estructura del dit, eliminant per complet l'adhesiu i el cordell amb el que, es suposa, tractaren de suportar el dit mentre assecava l'adhesiu. L'adhesiu que romandria al dit i a l'estructura de la ma s'eliminarà mitjançant un hisop amb acetona. Sempre tenint cura de que la acetona no entre en contacte amb la capa pictòrica. Una vegada net d'adhesiu, es reintegraria a la ma mitjançant la introducció d'una vareta de fibra de vidre i per a encolar s'utilitzaria com adhesiu l'acetat de polivinil (PVA) i s'acabaria de reintegrant el volum amb estuc.

A l'acabar la neteja i després d'encolar el dit, s'envernissaria amb vernís acrílic mesclat amb ligroïna en proporció 1:6, amb pinzell tota l'escultura a mode de protecció. Aquest envernissat s'aplica per a que, si l'obra precisa d'una nova restauració, siga reversible i es pugui eliminar sense danyar la pintura original, que estaria a l'estrat inferior d'aquest nou vernís.

Seguidament, es realitzaria un estuc per a les pèrdues (situades als cabells, barba i cames) (Figura 26) i el dit que estaria reintegrat anteriorment. Aquest estuc estaria compost per carbonat càlcic, aigua destil·lada i cola de conill. La proporció de cola serà de 70g per cada litre d'aigua. La cola s'ha de deixar hidratar durant 24h en aigua destil·lada a un recipient hermètic, després es calfarà el contingut del recipient al bany maria remonent la cola (no s'ha de deixar bullir la cola, perdria les seues propietats adhesives). D'aquesta cola es separarà una proporció, es mesclarà amb aigua en proporció 1:3 i mitjançant un pinzell s'aplicarà la cola (en calent) sobre la superfície a estucar, a mode d'imprimació. S'ha d'afegir carbonat càlcic (les proporcions varien, s'ha d'aconseguir que la mescla estiga un poc densa) mitjançant un colador, aquesta mescla es remourà molt espai perquè poden sorgir bombolles a causa del moviment. Mesclat l'estuc, s'aplicarà donant una passada sobre la superfície a estucar, es donaran 3 passades, afegint una mica de aigua i carbonat càlcic a la

Figura 26: Exemples de descamació (superior) i delaminació (inferior) del Crist Jacent.

proporció entre capa i capa. Cal evitar la formació de basses. Una vegada sec l'estuc s'escatarà i no serà possible tocar-lo amb les mans, per a no aportar grassa a la superfície de l'estuc.

Quan s'assequi l'estuc serà possible fer la reintegració pictòrica. Abans s'impermeabilitzarà amb goma laca. S'utilitzarà pintures a l'aigua com el gouache, que té un poder cobrent que ajuda a la reintegració.

La reintegració, al ser zones tan menudes, es duria a terme mitjançant la tècnica del puntillisme, que consisteix en fer punts de color pur menuts que s'aniran mesclant paulatinament fins trobar el to desitjat.

Una vegada acabada aquesta nova reintegració pictòrica, s'envernissarà de nou, amb un vernís olio-resinos aplicat amb pistola, per així protegir l'obra de la pols i les radacions ultraviolades.

«Si no s'haguera aconseguit el to semblant en les reintegracions pictòriques, a la pel·lícula pictòrica original, es faran retocs amb *Maimeri*[®] (pintures al vernís) que és una mescla comercial d'una resina natural amb els pigments. Al ser comercial el color preparat és molt més pur» J.V. Grafià.

La corona es correspon a una peça d'orfebreria colrada. En certs punts d'aquesta es noten repintes menuts que podrien ser eliminats, tractant de cercar l'original mitjançant un dissolvent. En quan al color de l'anvers, es podrien provar a fer probes de solubilitat i veure si el color més fosc és causat per brutícia superficial. Si es tractés d'una coloració per envelliment de la colradura a causa de l'atmosfera i la llum no es podria fer res, és el procés d'envelliment natural del tipus de colradures vegetals.

6.3. PROPOSTA DE CONSERVACIÓ PREVENTIVA

«Se puede considerar que la conservación preventiva representa fundamentalmente una estrategia basada en un método de trabajo sistemático que tiene por objetivo evitar o minimizar el deterioro mediante el seguimiento y control de los riesgos de deterioro que afectan o pueden afectar a un bien cultural¹⁹».

La conservació preventiva té com objectiu primordial conservar degudament una obra per a evitar deterioraments o pèrdues en el futur, evitant així, en aquest cas, una nova intervenció.

¹⁹ Gobierno de España. Ministerio de Cultura y Deporte. Conservación Preventiva. [En línia] Consultat: 06-03-21.

A l'hora de proposar unes mesures de conservació preventiva per a una obra s'han de tindre en compte tots aquells riscos que pot sofrir a l'hora d'estar exposada de cara al públic i, per tant, les mesures preventives s'hauran d'adequar segons el lloc i l'espai (Figura 27).

Figura 27: Lloc d'ubicació del Crist Jacent al corredor lateral dret.

La temperatura de la nau on està exposada l'escultura deu romandre els 20°C per a evitar la proliferació de microorganismes (floridures). Aquesta temperatura deu ser estable, una temperatura molt baixa afectaria els materials polímers com les pintures, que es tornarien fràgils i trencadisses²⁰.

S'ha de tindre un control de la humitat relativa, que ha de ser entorn al 50%. Una HR molt alta (60%-70%) dona pas a la proliferació de fongs i amb una HR molt baixa (menys del 40%) els materials orgànics com la fusta amb la que està tallada l'obra comença a dessecar-se, podent inclòs a tornar-se trencadissa²¹.

En quan a il·luminació, es recomana la llum LED regulable, que emet menys radiació ultraviolada que les peretes incandescentes. Aquestes radiacions provoquen canvis en el color dels pigments: decoloracions, esgrogueïments i l'obscuriment de la fusta o del vernís. Aquests danys fotoquímics són acumulatius i irreversibles, no hi ha material que solucione els danys patits per les radiacions UV. A més, es recomana que l'altar on està situat el Crist es pinte

²⁰ Material docent de l'assignatura Conservación Preventiva de los Bienes Culturales. Professora: María Victoria Vivancos Ramón i Esther Nebot Díaz.

²¹ *Ibíd.*

amb pintura blanca que continga diòxid de titani, que es un element del pigment que absorbeix bé els rajos UV²².

Per finalitzar, per a mantenir en bon estat de conservació el Crist Jacent, es recomana que es netegi la pols, almenys, cada 15-20 dies utilitzant plomalls suaus i aspiració controlada.

7. POSADA EN VALOR

Aquesta posada en valor comença amb la decisió de voler protegir el Patrimoni Cultural que te el poble de l'Alcúdia, en general, però en particular aquest Crist Jacent. Una posada en valor ha d'estar basada en l'estima i consideració social del propi be cultural.

En principi, aquesta posada en valor anava precedida d'unes entrevistes a la gent més propera al Crist Jacent, però degut a la pandèmia de la COVID-19 el que s'ha fet és elaborar dues enquestes: una per a la gent del poble i altra per a la gent que treballa al voltant de l'església. La finalitat de tindre dues enquestes diferents és esbrinar si la gent del poble coneix el Crist Jacent i si el restauraria, de trobar-se en mal estat de conservació. En cap cas s'ha fet referència en que pot tractar-se d'una obra barroca, ja que podria haver gent que, encara que no coneix o es preocupa d'aquesta imatge, sols pel fet de ser una peça del barroc valencià, s'interessaria en que es trobi en les millors condicions possibles, i encara que açò és bo per a l'obra, la finalitat de la posada en valor és que la gent del poble i l'església protegeixin el seu Patrimoni cultural. A més a més, ha sigut i és una peça icònica a l'església, sent de les poques peces d'art que els feligresos han tingut a l'abast per tocar-la.

7.1. ANÀLISIS DELS RESULTATS

L'enquesta s'ha dut a terme mitjançant la web SurveyMonkey®, que permet fer enquestes gratuïtes fins a 40 enquestats i, encara que l'enquesta pot seguir rebent respostes, sols apareixeran eixes primeres 40, ja que les demés estan lligades a ampliar el pla de gratuït a pagament mensual.

Les preguntes de l'enquesta «Posada en valor de l'escultura "Crist Jacent" de l'Alcúdia» per a la gent del poble (de les 76 persones que han contestat sols es poden llegir 40 d'elles) han sigut les següents:

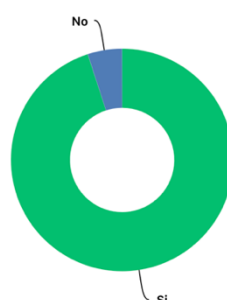
²² *Ibíd.*

Coneix el poble de l'Alcúdia? ¿Conoce el pueblo de Alcúdia (l')?

38 persones de les enquestades (95%) ha respost que si coneix el poble, mentre que 2 han contestat que no (5%) (Figura 28).

Coneix el poble de l'Alcúdia? ¿Conoce el pueblo de Alcúdia (l')?

Respondidas: 40 Omitidas: 0

OPCIONES DE RESPUESTA	RESPUESTAS	
▼ Si	95,00 %	38
▼ No	5,00 %	2
TOTAL		40

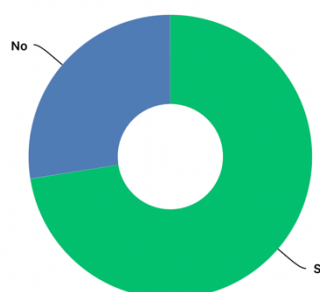
Figura 28: Resultats de l'enquesta per al poble.

Ha visitat l'església de Sant Andreu? ¿Ha visitado la iglesia de San Andrés?

29 persones de les enquestades (72,5%) han respost que si, mentre que 11 ha contestat que no (27,5) (Figura 29).

Ha visitat l'església de Sant Andreu? ¿Ha visitado la iglesia de San Andrés?

Respondidas: 40 Omitidas: 0

OPCIONES DE RESPUESTA	RESPUESTAS	
▼ Si	72,50 %	29
▼ No	27,50 %	11
TOTAL		40

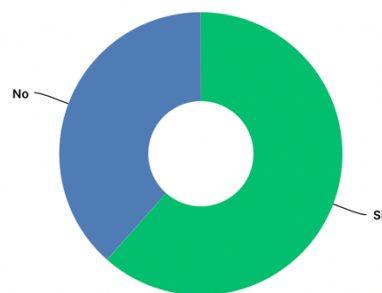
Figura 29: Resultats de l'enquesta per al poble.

Coneix l'obra "El Crist Jacent" (talla en fusta) que està situada allí? ¿Conoce la obra "El Cristo Yacente" (talla en madera) que está situada allí?

24 persones de les enquestades (61,54%) han respost que si coneixen el Crist Jacent, mentre que 15 persones han contestat que no (38,46%) (Figura 30).

Coneix l'obra "El Crist jacent" (talla en fusta) que està situada allí?
¿Conoce la obra "El Cristo yacente" (Talla en madera) que está situada allí?

Respondidas: 39 Omitidas: 1

OPCIONES DE RESPUESTA	RESPUESTAS	
Si	61,54 %	24
No	38,46 %	15
TOTAL		39

Figura 30: Resultats de l'enquesta per al poble.

De trobar-se en un mal estat de conservació, creu que deuria ser restaurat? Per què? De encontrarse en un mal estado de conservación, ¿cree que debería ser restaurado? ¿Por qué?

La resposta a aquestes preguntes era lliure. La opinió més popular, dins del que coneix i pensa cadascú dels enquestats, és que si hi hauria de restaurar el Crist Jacent, d'estar en mal estat de conservació o de necessitar una restauració (Figura 31).

Figura 31: Resultats de l'enquesta per al poble.

Com a conclusió a l'enquesta per a la gent del poble es pot dir, tot i que no s'han tingut en conter totes les respostes, que el comú de les persones que han contestat volen que es conserve l'escultura, que, encara que algunes persones de les enquestades no han visitat el poble o no coneixen el Crist Jacent perquè mai l'han visitat o apreciat dins l'església, saben que és Patrimoni cultural de l'Alcúdia, que a una època fou representatiu d'una de les festes més festejades a aquest poble com és la Setmana Santa i que per tant s'ha de protegir, restaurar i conservar.

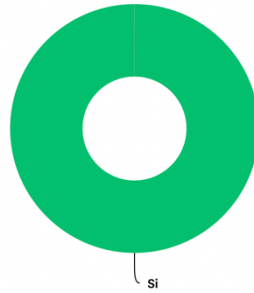
Aquesta següent enquesta «Posada en valor sobre l'estat de conservació del "Crist Jacent" de l'Alcúdia» és un tant diferent a la primera i l'objectiu era conèixer la opinió de la gent que treballa al voltant de l'església sobre el tipus de conservació del Crist Jacent. Dels treballadors de l'església, on entren també els mestres que donen classe a l'escola de Sant Andreu, sols han contestat 6 persones:

Coneix el Crist Jacent situat a l'església? ¿Conoce el Cristo Yacente situado en la iglesia?

6 persones de les enquestades (100%) ha respost que si coneix el Crist jacent (Figura 32).

Coneix el Crist jacent situat a l'església? ¿Conoce el Cristo yacente situado en la iglesia?

Respondidas: 6 Omitidas: 0

OPCIONES DE RESPUESTA	RESPUESTAS	
Si	100,00 %	6
No	0,00 %	0
TOTAL		6

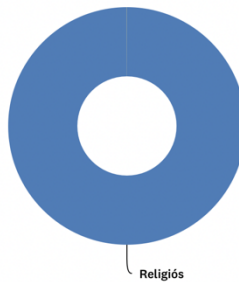
Figura 32: Resultats de l'enquesta per als treballadors de l'església de Sant Andreu Apòstol i Col·legi.

Quin valor te per a vostè aquest Crist?¿Qué valor tiene para usted este Cristo?

El 100% de les persones ha respost que el valor que li donen a l'escultura és religiós. Entre les possibles respostes: Artístic, religiós o cultural (Figura 33).

Quin valor te per a vostè aquest Crist?¿Qué valor tiene para usted este Cristo?

Respondidas: 6 Omitidas: 0

OPCIONES DE RESPUESTA	RESPUESTAS	
Artístic	0,00 %	0
Religiós	100,00 %	6
Cultural	0,00 %	0
TOTAL		6

Figura 33: Resultats de l'enquesta per als treballadors de l'església de Sant Andreu Apòstol i Col·legi.

Si es trobara en mal estat de conservació, deuria ser restaurat? Si se encontrara en mal estado de conservación, ¿debería ser restaurado?

6 persones de les enquestades (100%) creu que deuria ser restaurat (Figura 34).

Si es trobara en mal estat de conservació, deuria ser restaurat? Si se encontrara en mal estado de conservación, ¿debería ser restaurado?

Respondidas: 6 Omitidas: 0

OPCIONES DE RESPUESTA	RESPUESTAS	
Si	100,00 %	6
No	0,00 %	0
TOTAL		6

Figura 34: Resultats de l'enquesta per als treballadors de l'església de Sant Andreu Apòstol i Col·legi.

Si el Crist Jacent es restaurés, com creu que deuria exposar-se als fidels? Si el Cristo Yacente se restaurara, ¿cómo debería ser expuesto a los fieles?

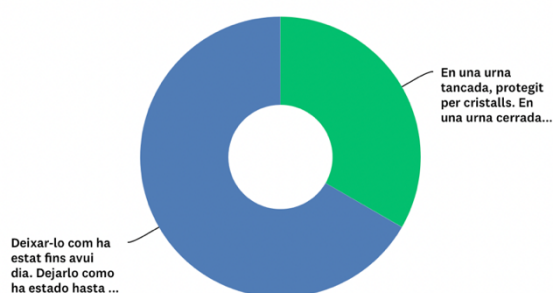
En aquesta pregunta es donen dos possibles respostes:

2 de les persones enquestades (33,3%) creu la imatge que deuria conservar-se en una urna tancada, protegit per cristalls.

4 de les persones enquestades (66,7%) creu que la imatge deuria deixar-se com ha estat fins avui dia (a l'abast dels feligresos, sense cap protecció que evite poder-se tocar) (Figura 35).

Si el Crist jacent es restaurara, com creu que deuria exposar-se als fidels? Si el Cristo yacente se restaurara, ¿cómo debería ser expuesto a los fieles?

Respondidas: 6 Omitidas: 0

OPCIONES DE RESPUESTA	RESPUESTAS
En una urna tancada, protegit per cristalls. En una urna cerrada, protegido por cristales.	33,33 % 2
Dejarlo como ha estat fins avui dia. Dejarlo como ha estado hasta hoy en día.	66,67 % 4
TOTAL	6

Figura 35: Resultats de l'enquesta per als treballadors de l'església de Sant Andreu Apòstol i Col·legi.

Aquesta enquesta s'ha dirigit a la gent de l'església perquè al cap i a la fi, són qui decideix si restaurar i com conservar el Crist Jacent. Més enllà de l'opinió del restaurador, que sempre serà protegir el màxim possible l'obra d'art. Aquesta escultura duia rere seua la tradició de ser tocada pels feligresos i canviar això és molt complicat, encara que siguen els feligresos, sense cap mala intenció, qui, tocant l'escultura produeixen un dels danys més acusats que pateix aquesta obra d'art que és la pèrdua de la capa pictòrica.

Amb aquestes enquestes s'ha volgut donar a conèixer, si pot ser, el Crist Jacent de l'Alcúdia, el qual, amb els pertinents estudis, es podria tractar d'esbrinar si forma part de l'art barroc valencià, art del segle XVII que tan poc es conserva a València.

8. CONCLUSIONS

Després de l'estudi del Crist Jacent de l'Alcúdia, en aquest Treball de Fi de Grau s'han destacat les patologies que pateix l'obra des d'un punt analític i crític que dona una solució per als danys que presenta, mitjançant un estudi de la conservació i una proposta d'intervenció, amb els necessaris croquis de danys per a que el lector estiga sempre informat de tot allò que es proposa.

S'ha ubicat l'obra en un context històric mitjançant la comparació entre obres barroques mentre que es definia la tècnica de manufactura.

Amb la posada en valor s'ha aproximat l'interès per protegir el Patrimoni cultural al poble de l'Alcúdia, amb intenció de restaurar i conservar aquesta talla que s'ubica a l'església de Sant Andreu Apòstol.

9. BIBLIOGRAFIA

Ajuntament de l'Alcúdia. Història de l'Alcúdia. [En línia] (Consultat el 3-06-21). Disponible a: https://www.lalcudia.com/web/index.php?option=com_content&view=article&id=135&Itemid=984

Anatomía de una crucifixión: las heridas de Jesús en el Gólgota [En línia] (Consultat el 11-05-21). Disponible a: <https://www.laopiniondemalaga.es/semana-santa/2014/04/14/anatomia-crucifixion-heridas-jesus-golgota-28601578.html>

CAMPOS, F.J. *Religiosidad popular: cofradías de penitencia*. San Lorenzo de El Escorial, Madrid: R.C.U. Escorial-Ma Cristina, Servicio de Publicaciones, 2017. ISBN 978-84-697-5400-9

DIODATO, M, DE GREGORIO, S., 2015. *Identificación microscópica, una herramienta fundamental en la investigación de estructuras históricas de madera: casos prácticos*. Arché. 2015, volumen. 10. ISSN 1887-3960.

GONZÁLEZ, C. i VALLÉS, V. *El templo de San Andrés Apóstol de l'Alcúdia, 250 años de historia y arte*. 1a ed. L'Alcúdia: Parroquia de San Andrés Apóstol, 1997. ISBN 84-605-6284-0

GUINOT, E. VALLÉS, V.J. i PASQUAL, R. *Carta de poblament de l'Alcúdia (1252), Transcripció i estudi*. 1a ed. L'Alcúdia: L'Ajuntament de l'Alcúdia, 2001.

GRAFIÁ, J.V. i SIMÓN, J.M., *Alteraciones, soluciones e intervencions de restauración en obra lignea policromada*. València: Universitat Politècnica de València.

INSTITUTO DEL PATRIMONIO CULTURAL DE ESPAÑA. *Proyecto COREMANS: Criterios de intervención en retablos y escultura policromada*. [En línea]. 2017,. Octubre, s. 148. (Consultat el 27-11-20) Disponible a: <https://ipce.culturaydeporte.gob.es/difusion/publicaciones/libros-del-ipce/coremans.html%0Ahttps://es.calameo.com/read/0000753356cc33cba9d40>

MARTÍNEZ, F.A. *Construint la ciutadania: una historia contemporània de l'Alcúdia*. 1a ed. l'Alcúdia: L'ajuntament de l'Alcúdia, 2002. ISBN 84922498-8-9

MARTÍNEZ, F.A. *La confraria del Sant Sepulcre: Festes i devocions populars en la Setmana Santa de l'Alcúdia*. L'Alcúdia: L'ajuntament de l'Alcúdia, 2003. ISBN 84-922672-3-2.

RODRÍGUEZ, L.R. *Cuadernos de arte de la Universidad de Granada*. Granada: Universidad de Granada: Departamento de Historia del Arte, 2009, Vol. 40. ISSN 0210-962X. [Consulta: 03-03-2021]. Disponible a: <https://revistaseug.ugr.es/index.php/caug/article/view/278>

VALLÉS, V.J. *De la Carta de Poblament a l'ocàs de l'antic règim (1252-1800)*. 1a ed. L'Alcúdia: L'ajuntament de l'Alcúdia, 2002. ISBN 84-922498-7-0

VALLÉS, V. *L'Alcúdia y el Resalany, señorío de los Montagut*. 1a ed. L'Alcúdia: La Caixa Rural de l'Alcúdia, 1983. ISBN 84-500-9090-3

Wordpress. Universitat d'Alacant. La Valencia del Pasado. Características y evolución artística. [En línia] (Consultat el 26-06-21). Disponible a: <https://valenciadelpasado.wordpress.com/tag/escultura/>

10. ÍNDEX D'IMATGES

Totes les fotografies presents en aquest Treball de Fi de Grau han sigut realitzades per l'autor, amb l'ajuda del fotògraf Lluc. Exceptuant les següents figures:

Figura 19: Comparació entre el Cristo Yacente de Gregorio Fernández (superior) i el Crist Jacent de l'Alcúdia (inferior). Enllaç de la imatge superior: <https://www.museodelprado.es/coleccion/obra-de-arte/cristo-yacente/d44dce28-7d9b-402a-bd43-b713a3c5742b>

Figura 20: Plànol actual del poble de l'Alcúdia. Fotografia extreta de Wikipedia, presa per l'usuari Javigar 66.)De Javigar - Trabajo propio, CC BY-SA 4.0,) Enllaç: <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=12235146>

Figura 21: Plànol de l'església. A l'esquerre: Plànol extret de Google Maps. Al mig: Plànol de l'església superposat. A la dreta: Plànol de l'interior de l'església (Fotografia extreta del llibre «El Templo de San Andrés Apóstol de L'Alcúdia». Enllaç: <https://www.google.com/maps/place/Iglesia+de+San+Andrés/@39.1956832,-0.5085508,17z/data=!3m1!4b1!4m5!3m4!1s0xd61aee00fca9417:0x33baf9c78d8216d4!8m2!3d39.1955824!4d-0.5062859>

Figures 28-35: Resultats de l'enquesta al poble de l'Alcúdia i Treballadors de l'església i col·legi. Enllaç a la web: <https://es.surveymonkey.com>